

УДК 655.5(81-92)

ПРОБЛЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ВИПУСКУ ВУЗІВСЬКОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ*

© Н. Ю. Францева, НТУУ «КПІ», Київ, Україна

В статті розкривається вопрос менеджмента выпуска учебной литературы для высших учебных заведений, рассмотрена ситуация на рынке учебной книги, его проблемы, предложены меры для усовершенствования системы менеджмента по выпуску данного типа литературы.

The problem of management of educational literature's publishing for universities is described in this article, situation at the book market and his problems are considered, measures for improvement of system of management educational literature's publishing are proposed.

Проблеми випуску початкової літератури для вузів в Україні пов'язані з вирішенням комплексу питань соціального, економічного, культурно-освітнього характеру. Це пов'язано з розробкою стратегії і тактики суб'єктів ринку навчальної літератури: Міністерства освіти і науки, видавництва, вузів, споживачів в особі індивідуальних і колективних покупців і читачів.

Інформаційне забезпечення навчання відіграє визначальну роль у досягненні якісної вищої освіти. Це стосується випуску навчальної, наукової, довідкової, іншої літератури для вищої школи. Рівень навчального та наукового процесів значною мірою визначається розвитком книговидання й можливістю бібліотек щодо якісного обслуговування користувачів інформацією. Серед численних фак-

торів, що забезпечують якісну освіту, — створення якісних сучасних підручників, посібників, довідників, словників українською мовою. Модернізація вищої освіти тісно пов'язана з розвитком саме україномовного видання, зокрема навчальної літератури.

Проблема видання навчальної вузівської книги не відображається в сучасній масовій літературі. Виходячи з аналізу публікацій теми, найбільш помітні досягнення, пов'язані з підручниками для загальноосвітньої школи. Видання книгознавчого спрямування, що висвітлюють питання вузівської навчальної книги, нині є морально застарілими.

Тематика та типологія, створення та розповсюдження навчальної літератури для вищої школи відображається переваж-

*Робота виконана під керівництвом Ж. М. Ковби, к.і.н., доцента НТУУ «КПІ».

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

но у радянських виданнях. Сучасний стан даного питання щодо видання та поширення вузівської навчальної книги висвітлюється у періодичних виданнях, зокрема у фаховому журналі «Вісник Книжкової палати» [1], у науково-практичних журналах «Вища школа», «Вища освіта України» [2], та епізодично відображений в інформаційно-аналітичних матеріалах масових газет «День», «Дзеркало тижня». В окремих статтях книгознавців, економістів розглядаються діяльність певних видавництв, кількісні показники, частково типи і тематика. Відповідні проблеми висвітлено на I Міжнародному форумі «Інформаційне забезпечення навчального процесу у вищій школі», а також книжковій виставці-ярмарку та конкурсі навчальної літератури, що відбулися в його рамках у квітні 2007 року на базі Одеського Національного Політехнічного університету. Висвітлення та вирішення питання щодо видання і поширення навчальної літератури для вищої школи здійснюється суб'єктами, що мають безпосереднє відношення до системи освіти, а саме Міністерством освіти і науки України, зокрема Колегією МОНУ, видавничими та книготорговельними організаціями.

Мета даної наукової роботи полягає у вивченні та дослідженні питання системи менеджменту випуску навчальної книги для вищих навчальних закладів, у визначенні пріоритетних напрямків випуску навчальної літератури в країні, в аналізі та спробі розробки рекомендацій, що направлені на вихід з

кризового становища видання книг для вищої школи.

Попереднє дослідження ринкової ситуації виявило, що основною проблемою в сфері випуску вузівської навчальної книги є абсолютний і відносний дефіцит підручників та навчальних посібників для вищих навчальних закладів. Видання навчальної літератури для вузів лише частково контролюється та коригується Міністерством освіти та науки України. Ринок підручників, як і будь-який інший ринок, розмежовується на певні сегменти. Можна виділити два сегменти: природничо-технічної та гуманітарної навчальної літератури. На сьогодні технічна література є майже суцільним дефіцитом, а попит на підручники з гуманітарної сфери практично задоволений. Для запобігання перенасичення одного з сегментів даного ринку та занепаду іншого необхідне забезпечення здійснення систематичного контролю, обліку підготовки навчальної літератури для вищої школи.

У видавничій практиці склалася вертикальна структура управління випуском навчальної літератури. Менеджмент випуску навчальної літератури для вищої школи формально здійснюється на двох рівнях: на рівні Міністерства освіти і науки України та на рівні спеціалізованих видавничих організацій. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти є провідною державною науково-методичною установою Міністерства освіти і науки України. Однією із найважливіших функцій Інституту є організація видання навчально-

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

методичної літератури для різних типів навчальних закладів України, їх експериментальна апробація та експертиза, забезпечення навчального процесу новим поколінням підручників та посібників.

У реальному житті Міністерство освіти і науки та видавництва існують як паралельні системи, перетинаючись при отриманні грифу чи, іноді, коштів. Поза увагою цих контактів залишаються основні питання: незадоволений попит на навчальні видання. Наразі у вищій школі вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від активності самого навчального закладу. Створення підручників нового покоління повинно стати справою кожного професора та доцента.

Аналіз статистичних і нормативних даних показує, що рівень книговидання в Україні значно поступається випуску книг на душу населення порівняно з Російською Федерацією та Республікою Білорусь відповідно майже в 5 та 4 рази. За кількістю назв з розрахунку на 10 тисяч осіб в Україні видається в два рази менше, ніж в Росії, в чотири рази менше, ніж в Білорусі. Більшу частину ринку навчальної літератури в Україні займає література з соціально-гуманітарних галузей знань, в той час як інші напрямки, а саме природнича та технічна література, залишаються незабезпеченими, хоча й є перспективними з інвестиційної точки зору. В більшості вищих навчальних закладів на полицях бібліотек лежать підручники, які вже кілька разів пережили фізичний і мо-

ральний вік, відпущений їм за існуючими нормами, а керівництво навчальних закладів змушене налагоджувати видання чисельних методичок, курсів лекцій, конспектів власного виробництва, щоб хоч частково перекрити тотальний дефіцит необхідної навчальної літератури.

Аналіз ситуації свідчить, що забезпеченість вищих навчальних закладів навчальною літературою сьогодні є далекою від бажаної. Однією з причин цього стану є незадовільне фінансування видання навчальної літератури для вищої школи. Якщо у 2004 році на ці цілі було виділено 11 млн. грн., то у 2007 — 6,6 млн. грн., а у 2008 році — жодної гривні, оскільки не були прийняті зміни до Закону України «Про державний бюджет на 2008 рік» [3].

Видавництва є одними із головних суб'єктів книжкового ринку, що саме й формують пропозицію підручників. Але неможливо оскаржити й той факт, що видавництва, виступаючи в ролі виробників, розглядають цей ринок дещо по-іншому, ніж безпосередньо самі покупці або навіть книгари-посередники. На сьогодні на даному сегменті ринку діють такі видавництва, як «Академія», «Вища школа», «Либідь», «Кондор», «Знання», вузівські видавництва, зокрема «МАУП», «Видавництво Європейського університету», «Політехніка», Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». Видавництва орієнтуються на потенційний і фактичний попит у своїй торговельній ніші. Це зумовлює як труднощі видання, так і реалізації.

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

Інформацію по стан видання навчальної книги до певної міри відображають накази Міністерства освіти і науки України, рішення Колегії МОН, виступи міністра освіти Вакарчука І. О., інформаційно-аналітичні матеріали до засідань підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України.

У 2008 р. МОН України розробило програму «Підручник вищої школи» — план дій у цій ділянці освітньої політики на найближчі три роки. Метою цієї програми є підвищення якості навчальної літератури для вищої школи, забезпечення університетів сучасними підручниками українською мовою, насамперед із природничо-математичних та інженерно-технічних спеціальностей. Ключовим питанням є забезпечення вищих навчальних закладів підручниками державною мовою. Одним із найважливіших пріоритетів, за словами Міністра освіти та науки І. О. Вакарчука, є підвищення якості природничо-математичної освіти як важливої ланки наукового, технічного та соціального розвитку держави [3].

Аналіз діяльності Міністерства освіти і науки України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти на основі певних документів: наказів МОН «Щодо видання навчальної літератури для вищих навчальних закладів», «Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України», результатів ревізії в МОН, Рішення Колегії МОН України від 21 берез-

ня 2008 року надає можливість виявити наступні позитивні та негативні аспекти діяльності [4, 5].

Негативні:

- недосконалий механізм формування потреби у забезпеченні навчальних закладів підручниками та посібниками;

- недоліки у системі відбору МОН підручників для навчальних закладів;

- недоліки в організації роботи МОН, а також управлінської та відділів освіти і науки щодо розподілу підручників між навчальними закладами;

- недосконала система організації централізованих поставок;

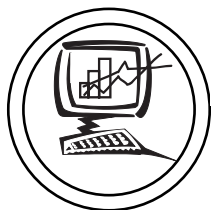
- виготовлення тиражів підручників та навчальних посібників без врахування реальної потреби й, як наслідок, знаходження їх значних запасів у бібліотечних фондах;

- недосконала «технологія» грифування підручників (наявність грифу не завжди є ознакою їх якості);

- відсутня інформаційно-консультативна взаємодія між МОН (Інститут інноваційних технологій і змісту освіти) і видавництвами;

- відсутність з боку Міністерства та керівництва вищих навчальних закладів дій по заохоченню викладацького складу вузів до написання підручників, тим самим не стимулюється створення нової авторської школи;

- відсутність інформування з боку МОН щодо дисциплін, викладання яких не забезпечено підручниками.

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

Позитивні:

— створення галузевої цільової програми «Підручник вищої школи»;

— розроблення єдиної інформаційної системи «Університетська книга»;

— формування єдиного реєстру навчальної літератури, якій надані відповідні грифи МОН України;

— введення системи закритого рецензування рукописів для всіх підручників та навчальних посібників [5].

Таким чином, процес забезпечення навчального процесу у вищій школі має багато недоліків, однак один із них преважує над іншими й є узагальнюючим — це відсутність єдиної програми, в якій би була викладена стратегія забезпечення вищих навчальних закладів навчальною літературою, виходячи з потреб у ній, а не з наявних бюджетних можливостей МОН. Позитивні тенденції в діяльності відповідного Міністерства наявні, пов'язані з введенням в дію програми «Підручник вищої школи», проте знаходяться на етапі розробки та розвитку на сьогодні.

На основі аналізу ситуації на сегменті книжкового ринку навчальної літератури для вузів доцільно запропонувати систему наступних заходів:

1. Розробка спільно із Міністерством освіти і науки України

та громадськими організаціями нових коректних процедур і положень, пов'язаних із наданням грифів, та проведення конкурсів на кращий підручник для вищих навчальних закладів.

2. Для визначення структури випуску і поширення навчальних видань доцільно створити постійно діючу громадську раду експертів, до якої входитимуть фахівці відповідного міністерства, видавці, голови методичних комісій провідних вузів. Експертна рада могла б розробляти перспективні плани тематичного, типо-видового випуску навчальних видань. Такі плани могли б бути основою стратегічного менеджменту видавництва.

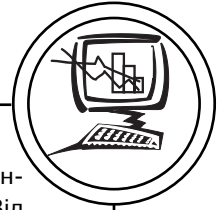
3. На рівні тактичних заходів доцільною є рекомендація запровадження видання міжвидавничих серій, зокрема технічного та природничого спрямування.

4. Рекомендувати редакції газети «Освіта України» очолити моніторинг випуску і реалізації навчальних видань, яким надано гриф МОН України, та незадоволеного попиту.

5. Міністерству освіти і науки України необхідно ухвалити рішення, що однією з основних умов здобуття таких наукових звань, як доцент, професор, повинна стати підготовка підручника або навчального посібника державною мовою.

1. Волкова Н., Халікян Н. Динаміка і тенденції випуску навчальної та наукової літератури для вищої школи в умовах ринкової економіки України // Вісн. Кн. Палати. — 2006. — № 12. — С. 16—19. 2. Луговий В., Халікян Н. Інформаційне забезпечення вищої школи України // Вища освіта України. — 2007. — № 3. — С. 48—51. 3. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://www.mon.gov>.

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

ua/laws/education/higher/6. — Мова укр. — Загол. з екрану. 4. Щодо видання навчальної літератури для вищої школи: Наказ МОН № 588. — Від 27.06.2008 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.osvita-ua.net/legislation/Vishya_osvita/526/ — Мова укр. — Загол. з екрану. 5. Варчук І. Тепер гриф МОН отримати непросто — підручник повинен бути якісним і сучасним // Хрещатик. — 2009. — Квітень. — Режим доступу: <http://www.kreschatic.kiev.ua>. — Мова укр. — Загол. з екрану.

Рецензент — Н. І. Передерієнко, к.е.н.,
доцент, НТУУ «КПІ»

Надійшла до редакції 10.04.09